

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ
ДІЯЛЬНІСТЮ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СХОДІ УКРАЇНИ
WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY
OF TOURISM ENTERPRISES MANAGEMENT IN EASTERN UKRAINE

УДК 338.486.3:005.336.1(477-11-67)

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct56-18>**Зеленко О.О.**

д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародної економіки і туризму Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Середа Г.А.

магістр Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Zelenko Olena

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Sereda Ganna

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Мета дослідження – узагальнення наявних підходів до управління діяльністю туристичних підприємств, визначення найбільш ефективних заходів для суб'єктів господарювання туристичної індустрії східних областей України. У результаті визначено, що процес відновлення туристично-рекреаційної сфери у східних областях розпочато. Запропоновано звернутися до поняття економічної безпеки туристичного підприємства та груп її індикаторів. Спираючись на складники економічної безпеки, дані динаміки показників України у глобальному рейтингу конкурентоспроможності подорожей та туризму, а також на ситуацію в межах регіональної туристично-рекреаційної сфери східних областей, запропоновано план заходів із підвищення ефективності управління діяльністю туристичних підприємств у східних регіонах України.

Ключові слова: туристичне підприємство, ефективність, управління, економічна безпека, криза, регіон.

Цель исследования – обобщение имеющихся подходов к управлению деятель-

ностью туристических предприятий, определение наиболее эффективных мер для субъектов хозяйствования туристической индустрии восточных областей Украины. В результате определено, что процесс восстановления туристско-рекреационной сферы в восточных областях начал. Предложено обратиться к понятию экономической безопасности туристического предприятия и групп ее индикаторов. Опираясь на составляющие экономической безопасности, данные динамики показателей Украины в глобальном рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма, а также на ситуацию в рамках региональной туристско-рекреационной сферы восточных областей, предложен план мероприятий по повышению эффективности управления деятельностью туристических предприятий в восточных регионах Украины.

Ключевые слова: туристическое предприятие, эффективность, управление, экономическая безопасность, кризис, регион.

The article considers the current situation of the national tourism industry and the peculiarities of the tourism industry in the eastern regions of Ukraine against the background of the pandemic and the existing quarantine restrictions that among all sectors of economic activity the most impressed the tourism industry at the international, national and regional levels. A review of recent research and publications of domestic tourism industry experts revealed that the vast majority of them are devoted to general theoretical tools and methods to ensure effective management of tourism entities, but there are no recommendations adapted to specific regions and specific conditions of tourism within a particular area. Accordingly, the aim of the work was to generalize the existing approaches to the management of tourism enterprises, to determine the most effective measures for business entities in the tourism industry of the eastern regions of Ukraine. The study identified: the process of restoring the tourism and recreation sector in the eastern regions began and significantly accelerated in 2020, but it is accompanied by a deep economic crisis in the regional tourism sector; in order to overcome this crisis, it is proposed to turn to the concept of economic security of the tourist enterprise and groups of its constituent indicators; it is determined that the whole set of indicators is divided into managed and unmanaged, but all of them can be controlled and regulated by the subject of tourist activity; based on the components of economic security, the dynamics of Ukraine in the global ranking of travel and tourism competitiveness, as well as the real situation within the regional tourism and recreation of the eastern regions in Ukraine, it was proposed a plan to improve the management of tourism enterprises in the eastern regions of Ukraine. Implementation of the presented action plan in accordance with the identified priorities by groups of economic security indicators will overcome the current financial and economic crisis and improve the quality of management of tourism entities, reorient the regional industry to the domestic market of tourism services and promote the full recovery of tourism and recreation.

Key words: tourist enterprise, efficiency, management, economic security, crisis, region.

Постановка проблеми. Із 2014 р. туристична галузь України переживає непрості часи: анексія Кримського півострова, відкритий війсьний конфлікт на Сході країни максимально негативно вплинули на туристичний потік як вітчизняних, так і закордонних туристів. Тривалий час за даними Медичної та Туристичної організації International SOS оприлюднюється актуальний список найбільш небезпечних напрямків для мандрів у 2021 р. На жаль, Україна за цим рейтингом залишається із середнім рівнем ризику разом із такими країнами, як Мексика, Індія, Єгипет, Пакистан, Ірак тощо [1].

Ситуацію ускладнюють пандемія та наявність обмежень у пересуванні через періодичні спалахи хвороби COVID-19 загрозливий рівень захворювання населення в окремих регіонах та країнах світу.

З іншого боку, саме карантин та закриті кордони дають змогу вітчизняним туристичним підприємствам привернути увагу вітчизняних туристів до власних послуг. Минулого туристичного сезону всі ті, хто не мав змоги виїхати за кордон, спробували скористатися аналогічними пропозиціями національних туристичних операторів у межах України. Відповідно, перед кожним провайдером

туристичних послуг постає проблема забезпечення ефективності управління поточною діяльністю з урахуванням усіх специфічних особливостей функціонування у сучасних умовах. Із такою проблемою стикнулися і підприємства туристичної галузі східних областей, де брак туристів останні роки відчувається особливо гостро.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання ефективності управління туристичними підприємствами на різних рівнях організації діяльності в межах галузі не є новими. До їх дослідження постійно зі сталою періодичністю звертаються як закордонні, так і українські вчені. Зокрема, варто відзначити публікації: Г. Копець та І. Кулиняк [2]; В. Шаповал та Т. Герасименко [3]; С. Полковниченка та А. Мурай [4]; О. Савіцької, В. Савіцької та Л. Погребняк [5]; Л. Гризовської [6] та ін. Кожен з авторів пропонує різні шляхи досягнення ефективності діяльності суб'єктів господарювання у сфері туризму.

Так, Г. Копець та І. Кулиняк [2] звертають увагу на проблеми ресурсозбереження, на розвиток електронного бізнесу та інвестиційно-інноваційного менеджменту в туристичній індустрії на тлі впровадження сучасних концепцій менеджменту, зокрема концепції знань [2, с. 45].

В. Шаповал та Т. Герасименко [3] наголошують на важливості принципів ефективного управління, серед яких основними, на думку науковців, є прозорість, наукова обґрунтованість, відповідність людських ресурсів цілям діяльності підприємства [3, с. 79].

Своєю чергою, С. Полковниченко та А. Мурай [4], досліджуючи конкурентоспроможність туристичних підприємств України на європейському ринку туристичних послуг, визначили, що нині не використовуються достатньою мірою сприятливі передумови для розвитку в'їзного туризму, а саме сприятливе геополітичне положення, природно-рекреаційні та культурно-історичні ресурси.

О. Савіцька, В. Савіцька та Л. Погребняк [5] у власних наукових доробках концентрують увагу на стратегії як основному інструменті забезпечення ефективного управління діяльністю туристичного підприємства і галузі в сучасних умовах.

Л. Гризовська сфокусувала свою увагу на чинниках, які зумовлюють збалансованість та ефективність використання туристичного потенціалу. Зокрема, науковець зазначає, що запорукою успішності мають стати нестандартний підхід до формування туристичної пропозиції та поєднання різних видів туризму в одному туристичному продукті [6, с. 118].

Не применшуючи важливість результатів досліджень зазначених та інших авторів, необхідно враховувати, що переважна їх кількість присвячена загальним методам забезпечення ефективності управління діяльністю суб'єктів туристичної діяльності, але відсутні рекомендації, адаптовані для конкретних регіонів та специфічних умов розвитку

туристичної сфери в межах конкретної території. Зокрема, таких рекомендацій особливо потребують східні регіони України, де ситуація щодо розвитку туризму та відновлення галузі є найскладнішою.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення наявних підходів до управління діяльністю туристичних підприємств, визначення найбільш ефективних заходів для суб'єктів господарювання туристичної індустрії східних областей України.

Виклад основних матеріалів дослідження.

У 2019 р., за даними глобального рейтингу конкурентоспроможності подорожей та туризму, Україна серед 140 країн світу поліпшила свою позицію на 10 пунктів, перемістившись із 88-го (у 2017 р.) на 78-е місце, перебуваючи майже на одному рівні з Вірменією та Шрі-Ланкою [7, с. 15]. Індекс формується з чотирьох груп показників: сприятливе середовище, туристична політика та умови господарювання, інфраструктура, природні та культурні ресурси. Серед усіх показників значну позитивну динаміку демонструє показник бізнес-середовища, безпеки, сприйняття туризму. Значна негативна тенденція спостерігається за станом навколишнього середовища (табл. 1).

Наведені у табл. 1 дані є своєрідними «лакмусовими папірцями», які відображають стан протікання процесів розвитку туристичної індустрії на національному рівні, але ці показники водночас є орієнтирами для визначення основних шляхів підвищення ефективності функціонування туристичних підприємств на сході країни.

Одним із таких лакмусових індикаторів розвитку туристичної галузі є показник безпеки. Його поліпшення (хоча країна навіть не перетнула позначку сотого місця) свідчить про те, що поступово відновлюється імідж України та безпосередньо східних регіонів як безпечних для туристів територій. Другий важливий індикатор – це бізнес-середовище, за яким Україна займає місце після сотої позиції, але «стрибнула» за два роки більше ніж на 20 пунктів. Ще один обнадійливий показник – цінова конкурентоспроможність національного туристичного бізнесу, за яким країна стрибнула із 45-го на 19-е місце.

Розглядаючи більш глибоко поняття бізнес-середовища туристичної сфери у східних регіонах України, маємо враховувати не лише загальні умови діяльності, сформовані на рівні держави. Стан бізнес-середовища безпосередньо залежить від стану внутрішнього середовища кожного окремого туристичного підприємства як складника цієї відкритої системи.

На жаль, відкрита статистична інформація не дає можливості відстежити повну картину фінансово-економічного становища підприємств галузі, але, спираючись на дані 2020 р. по Луганській області, можна відстежити від'ємний фінансовий результат тимчасових закладів розміщення та

Показники глобального індексу конкурентоспроможності подорожей та туризму України

Група	Показник	Рейтингове місце	
		2017	2019
Сприятливе середовище	Бізнес-середовище	124	103
	Безпека	127	107
	Здоров'я та гігієна	8	11
	Людські ресурси	41	48
	Інформаційно-комп'ютерна інфраструктура	81	78
Туристична політика та умови господарювання	Пріоритетність туризму	90	92
	Сприйняття туризму в країні	78	55
	Цінова конкурентоспроможність	45	19
	Сталість навколишнього середовища	97	114
Інфраструктура	Інфраструктура повітряного транспорту	79	71
	Інфраструктура наземного та водного транспорту	81	77
	Туристична інфраструктура	71	65
Туристично-рекреаційний потенціал	Природні ресурси	115	116
	Культурні ресурси	51	55
Загальне рейтингове місце		88	78

Джерело: сформовано авторами на підставі [7]

харчування, який становив 27 117,2 тис грн, хоча ще в 2019 р. він був на рівні 18 876,2 тис грн [8]. Відстежити та повноцінно порівняти такі самі показники по сусідній Донецькій області неможливо через відсутність останніх статистичних даних, але, скоріше за все, тенденція буде схожою. Цю ситуацію підтверджує і стан сфери гостинності загалом по Україні, фінансові збитки якої у 2020 становили -5004,6 млн грн (для порівняння: у 2019 р. фінансовий результат був позитивним і становив 4 648 млн грн) [9]. Необхідно зазначити, що останній рік активний негативний вплив на галузь здійснюють пандемія та карантинні обмеження, які не сприяють здійсненню подорожей загалом.

Викладені факти спонукають до висновків, що підприємства туристичної галузі та безпосередньо її складової частини – сфери гостинності мають певні проблеми з економічною безпекою та потребують негайного їх вирішення. Як правило, науковці виділяють декілька складників економічної безпеки в туризмі: економічна безпека держави, економічна безпека туристично-рекреаційного комплексу та самої туристичної дестинації, суб'єктів господарювання та власне туристів. Щодо підприємств туристичної галузі, то для них актуально виділити такі складники, як [10, с. 273]:

1. Фінансові індикатори: економічна невизначеність та криза внаслідок пандемії, інфляція, недофінансування державних програм розвитку туризму на національному та регіональному рівнях, валютні коливання, підвищення цін поставальників; зниження доходів населення, несприятливий інвестиційний клімат, неефективний фінансовий менеджмент, штрафні санкції.

2. Техніко-технологічні індикатори: обмежене впровадження або повна відмова від новітніх

інформаційних технологій, застаріла матеріально-технічна база, сезонність та неповне завантаження потужностей протягом року, недорозвиненість ринкової інфраструктури, загроза появи нових конкурентів із новими привабливими пропозиціями.

3. Індикатори людського капіталу: невідповідний рівень кваліфікації персоналу, невідповідне застосування форм та методів організації праці; відсутність корпоративної культури; низький рівень якості життя працівників та їх соціальна необлаштованість.

4. Інформаційні індикатори: несвоєчасне інформування про появу нових туристичних маршрутів та продуктів, відсутність налагодженої комунікації з партнерами, формування негативної ділової репутації.

5. Політико-правові індикатори: загроза виникнення міжнародних політичних чи воєнних конфліктів; соціальна напруженість усередині країни; обмеження щодо перетинання кордону; нестабільність законодавства щодо діяльності суб'єктів господарювання; відсутність сприятливої державної політики щодо регулювання та підтримки туристичної галузі.

6. Екологічні індикатори: природно-техногенні катастрофічні події, погані погодні явища, порушення екологічних норм та стандартів.

7. Індикатори безпеки: рівень безпеки (небезпеки) туристичних маршрутів, фізична безпека подорожуючих та працівників підприємства під час виконання професійних обов'язків, захист майна підприємства, рівень захищеності інформації.

У кожній із семи груп складників економічної безпеки можливо виділити керовані та некеровані індикатори. До некерованих належать ті, які формуються зовнішнім середовищем підприємства,

тому вплив на них мінімальний або майже неможливий. До керованих належать ті індикатори, на стан яких може вплинути сам суб'єкт туристичної діяльності, оскільки вони формуються у його внутрішньому середовищі. Незалежно від того, якими є індикатори – керованими чи некерованими, – усіх їх можна контролювати та регулювати (нівелювати) негативний вплив.

Ураховуючи поточний стан та сучасні умови господарювання туристичних підприємств у східних регіонах України, пропонується план заходів щодо підвищення ефективності управління їхньою поточною діяльністю (табл. 2).

Представлений план заходів щодо підвищення ефективності управління діяльністю туристичних підприємств Сходу України сформовано з урахуванням позиції країни у світовому рейтингу за глобальним індексом конкурентоспроможності подорожей та туризму в контексті динаміки окремих показників, що його становлять. У виборі пріоритетності заходів ключову роль також зіграло реальне становище підприємств туристичної сфери східних областей. Більшість із них із початком відкритого

конфлікту на Донбасі була вимушена припинити свою роботу, потім поступово відновлювала свою діяльність на підконтрольних територіях, але на відміну від провайдерів інших регіонів з орієнтацією тільки на виїзний туризм. І лише у минулому 2020 р. ситуація з пандемією примусила місцевих турагентів радикально змінити свою точку зору та переглянути асортимент власних туристичних пропозицій: зовнішні кордони країни закриті, а ті, хто відмовився від співпраці з місцевими громадами та від внутрішніх національних і власних регіональних туристичних дестинацій, стали банкрутами; інші вистояли, але процес переформатування відбувається дуже складно зі значними фінансовими втратами.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає змогу підсумувати:

- процес відновлення туристично-рекреаційної сфери у східних областях розпочато та значно прискорено у 2020 р., але він супроводжується глибокою економічною кризою суб'єктів господарювання регіональної туристичної галузі;
- із метою виходу із зазначеної кризи запропоновано звернутися до поняття економічної безпеки

Таблиця 2

План заходів щодо підвищення ефективності управління діяльністю туристичних підприємств у східних регіонах України

Рівень пріоритетності	Група індикаторів економічної безпеки	Заходи
1	Фінансові індикатори	1. Переорієнтація з виїзного на внутрішній та перш за все регіональний туризм. 2. Пошук альтернативних партнерів для формування нових пропозицій туристичного продукту за невисокою ціною з відповідним рівнем якості обслуговування. 3. Пошук грантових програм та подача заявок на отримання фінансування з метою розвитку підприємницької справи в туристичній сфері регіону.
2	Індикатори безпеки	1. Урахування правил безпеки під час створення нового туристичного продукту та повне їх дотримання під час надання всіх видів туристичних послуг та послуг гостинності як для туристів, так і для персоналу, що їх обслуговує. 2. Забезпечення всіма необхідними засобами захисту всіх учасників процесу обслуговування туристів, а також надання всіх засобів захисту самим туристам, якщо це необхідно, відповідно до умов договору та специфіки і складності туру. 3. Систематичний інструктаж персоналу та перевірка всіх засобів безпеки на предмет їх придатності до використання. 4. Страхування власного майна та інформаційних ресурсів від незаконного присвоєння його третіми особами, від стихійних явищ та від пошкодження в результаті непрофесійних дій працівників.
3	Екологічні індикатори	1. Дотримання екологічних норм та стандартів обслуговування. 2. Запровадження нових та переформатування існуючих національних туристичних продуктів у формат есо-friendly турів. 3. Співпраця з місцевим населенням та регіональними і місцевими органами влади щодо збереження навколишнього середовища власного регіону та відновлення екосистеми.
4	Індикатори людського капіталу	1. Співпраця з регіональними ЗВО, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців туристичної галузі та сфери гостинності. 2. Систематичне підвищення кваліфікації керівного складу та працівників за профілем професійної діяльності. 3. Упровадження програм соціальної відповідальності по відношенню до власних працівників [11].

Джерело: сформовано авторами на підставі табл. 1

туристичного підприємства та груп її складових індикаторів; визначено, що вся сукупність індикаторів розподіляється на керовані та некеровані, але всі вони можуть контролюватися та піддаватися регулюванню самого суб'єкта туристичної діяльності;

– спираючись на складники економічної безпеки, дані динаміки показників України у глобальному рейтингу конкурентоспроможності подорожей та туризму, а також на реальну ситуацію у межах регіональної туристично-рекреаційної сфери східних областей України, запропоновано план заходів із підвищення ефективності управління діяльністю туристичних підприємств у східних регіонах України.

Реалізація представленого плану заходів відповідно до визначених пріоритетів за групами індикаторів економічної безпеки дасть змогу подолати поточну фінансово-економічну кризу та підвищити якість управління суб'єктами туристичної діяльності, переорієнтувати регіональну галузь на внутрішній ринок туристичних послуг та сприятиме повноцінному відновленню туристично-рекреаційної сфери східних областей України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Частина території України потрапила до списку найнебезпечніших напрямків для подорожей. *Rivne Media*. 2020. 7 грудня. URL: <https://rivne.media/news/chastina-teritorii-ukraini-potrapila-do-spisku-naynebezpechnishikh-napryamkiv-dlya-podorozhey> (дата звернення: 20.06.2021).

2. Копець Г.Р., Кулиняк І.Я. Сучасні напрями розвитку підприємств у сфері туризму в Україні. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. № 2(8). С. 37–47.

3. Шаповал В.М., Герасименко Т.В. Фактори та принципи підвищення ефективності діяльності підприємств туристичного комплексу. *Економічний вісник*. 2016. № 3. С. 79–86.

4. Полковниченко С.О., Мурай А.О. Оцінка конкурентоспроможності України на Європейському туристичних послуг. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6789> (дата звернення: 20.06.2021).

5. Савіцька О.П., Савіцька Н.В., Погребняк Л.В. Вплив стратегії розвитку на ефективність діяльності туристичних підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. URL: <http://global-national.in.ua/issue-13-2016/21-vipusk-13-zhovten-2016-r/2438-savitska-o-p-savitska-n-v-pogrebnyak-l-v-vpliv-strategiji-rozvitku-na-efektivnist-diyalnosti-turistichnikh-pidpriemstv> (дата звернення: 20.06.2021).

6. Гризовська Л.О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26–1. С. 115–118.

7. The Travel & Tourism Competitiveness Report. 2019. 129 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (дата звернення: 20.06.2021).

8. Діяльність підприємств / Головне управління статистики у Луганській області. URL: <http://lg.ukrstat.gov.ua/sinf/rospidpr/rospidpr.php.htm> (дата звернення: 20.06.2021).

9. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/fin_new/fin_new_u/arh_fr_ed_u.htm (дата звернення: 20.06.2021).

10. Лазарева А.П. Особливості економічної безпеки туристичних підприємств. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2014. Вип. 1(10). Т. 2. С. 271–276.

11. Зеленко О.О. Стратегічні аспекти формування соціальної відповідальності підприємства. *Ефективна економіка*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_2_27 (дата звернення: 20.06.2021).

REFERENCES:

1. Chastyna terytoriyi Ukrayiny potrapyla do spysku naynebezpechnishykh napryamkiv dlya podorozhey [Part of the territory in Ukraine is on the list of the most dangerous destinations for travel]. *Rivne Media*. December 7, 2020. Available at: <https://rivne.media/news/chastina-teritorii-ukraini-potrapila-do-spisku-naynebezpechnishykh-napryamkiv-dlya-podorozhey> (accessed 20 June 2021).

2. Kopets G.R., Kulinyak I.Y. (2020) Suchasni napryamy rozvytku pidpryyemstv u sferi turyzmu v Ukrayini [Modern directions of development of enterprises in the field of tourism in Ukraine]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: "Problems of Economics and Management"*. Lviv, no. 2(8), pp. 37–47.

3. Shapoval V.M., Gerasimenko T.V. (2016) Faktory ta pryntsyipy pidvyshchennya efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstv turystychnoho kompleksu [Factors and principles of improving the efficiency of the tourist complex]. *Economic Bulletin*. Dnipro, no. 3, pp. 79–86.

4. Polkovnichenko S.O., Murai A.A. (2018) Otsinka konkurentospromozhnosti Ukrayiny na Yevropeys'komu turystychnykh posluh [Estimation of competitiveness of Ukraine on the European tourist services]. *Effective economy*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6789> (accessed 20 June 2021).

5. Savitska O.P., Savitska N.V., Pogrebnyak L.V. (2016) Vplyv stratehiyi rozvytku na efektyvnist' diyal'nosti turystychnykh pidpryyemstv [The impact of development strategy on the efficiency of tourism enterprises]. *Global and national economic problems*, issue 13. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-13-2016/21-vipusk-13-zhovten-2016-r/2438-savitska-op-savitska-nv-pogrebnyak-lv-influence-strategy-development-on-efektivnist-diyalnosti-turistichnikh-pidpriemstv> (accessed 20 June 2021).

6. Gryzovska L.O. (2018) Osoblyvosti ta suchasni tendentsiyi upravlinnya turystychnym biznesom v Ukrayini [Features and current trends in tourism business management in Ukraine]. *Black Sea Economic Studies*, no. 26-1, pp. 115–118.

7. Calderwood L., Soshkin M. (2019) The Travel & Tourism Competitiveness Report, 129 p. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (accessed 20 June 2021).

8. Main Department of Statistics in Luhansk region (2021) Diyal'nist' pidpryyemstv [Activities of enterprises].

Available at: <http://lg.ukrstat.gov.ua/sinf/rospidpr/rospidpr.php.htm> (accessed 20 June 2021).

9. State Statistics Service of Ukraine (2021) Finansovi rezultaty do opodatkovannya pidpryemstv za vydany ekonomichnoyi diyal'nosti [Financial results before taxation of enterprises by type of economic activity]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/fin_new/fin_new_u/arh_fr_ed_u.htm (accessed 20 June 2021).

10. Lazareva A.P. (2014) Osoblyvosti ekonomichnoyi bezpeky turystychnykh pidpryemstv. Teoretychni

i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti [Features of economic security of tourist enterprises]. *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, no. 1(10), vol. 2, pp. 271–276.

11. Zelenko O.O. (2010) Stratehichni aspekty formuvannya sotsial'noyi vidpovidal'nosti pidpryemstva [Strategic aspects of the enterprise's social responsibility formation]. *Effective economy*, no. 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_2_27 (accessed 20 June 2021).